

1 Податки

Історичний огляд процесу утворення оподаткування. Чим данина або пограбування відрізняється від збору податків? Роль податків. Що таке держава? Функції держави. Процес формування держави та роль оподаткування. Формування правових систем. Формування політичних систем. Соціалізм, комунізм та лібералізм.

Попит на гроші створений державою. Пояснення сутності грошей з точки зору Сучасної Теорії Грошей.

Фіскальна політика уряду. Зв'язок фіскальної та монетарної політики.

Види податків - прямі та непрямі. ПДВ, податок на прибуток. Податкова система України. Структура державного бюджету України. Політичний устрій України.

2 Держава

Податки це платежі, які здійснюють всі учасники економічних відносин (фізичні особи та підприємства) на користь держави. Ці платежі носять регулярний характер та обчислюються за відомими формулами, які мають статус закону. Податкові платежі є обов'язковими, повна або часткова несплата податків в установлені терміни веде не покарання - адміністративного або кримінального, у різних країнах по-різному (в Україні з недавнього часу, адміністративна).

Але, виникає питання - чому люди та компанії повинні щось сплачувати державі, і чим це відрізняється від звичайного пограбування? Щоб дати відповідь на це питання, потрібно розібратися з тим, що таке держава, які вона виконує функції та яким чином ці функції фінансуються.

Щоб з'ясувати, що таке держава, потрібно з'ясувати звідки беруться держави, чому вони настільки різні та як так могло трапитися. Однозначної відповіді на ці питання на даний час не існує. Є ціла наука - теорія держави та права, яка ці питання вивчає.

Існує декілька теорій походження держави. Розглянемо ті з них які важливі для цього курсу (а саме формування на функціонування фінансових систем).

1. Інфраструктурна теорія, полягає у тому, що для забезпечення життєдіяльності великої кількості людей необхідні складні інфраструктурні

об'єкти такі як ірригаційні канали (а також дороги, мости та інше). Такі об'єкти можливо створити лише об'єднавши зусилля великої кількості людей, обравши необхідні органи керування і управління які будуть координувати роботу. Необхідно також домовитися, хто буде виконувати роботу, хто буде утримувати тих хто виконує роботу, і яким чином продукти цієї роботи будуть розподілятися. Якимось так і виходить держава.

2. Географічно-кліматична теорія полягає у тому, що держави утворюються лише в певних місцях, які мають сприятливий клімат. Якщо клімат занадто суровий, то суспільства там можуть існувати лише у примітивних формах, оскільки великі об'єднання людей просто нічим годувати. Якщо клімат занадто сприятливий - то немає ніякої потреби в політичних утвореннях, оскільки кожен має достатньо їжі на інших продуктів. Тому для утворення держави потрібна певна комбінація - клімат має бути сприятливий, але вимагати скоординованих зусиль для підтримки життєдіяльності великих суспільств.

3. Політично-еволюційна теорія полягає у тому, що стартуючи зі стану невеликих груп, людські суспільства природним чином політично еволюціонують - групи знаходять можливості прогнати "зайвих" людей таким чином виникає поділ праці (з'являються мисливці, рибалки, воїни, шамани, дитячі садочки, будівельники та інше) і більш ефективні об'єднання винищують менш ефективні. Історично можна прослідкувати такі етапи політичної еволюції - початкова стадія (невелика група з 10-30 осіб, як правило родичів), клан, плем'я (кількасот осіб), вождівство (об'єднання племен, до кількох тисяч осіб) та власне держава.

4. Насильницька теорія полягає у тому, що держави народжуються в результаті насильства, коли одні групи ведуть війну з іншими, але не здатні (або не хочуть) повністю їх винищити, в результаті виникає необхідність вироблення певного компромісу та правил сумісного співжиття, що породжує політичну систему та державу в результаті.

5. Конституційна теорія полягає у тому, що люди добровільно об'єднуються, та формують політичні структури задля задоволення певних суспільних потреб. Принципи діяльності таких об'єднань визначаються спільним публічним договором - конституцією.

В будь-якому разі, можна стверджувати, що держава це певне об'єднання людей (як правило досить велике) у якому діють певні правила, та функціонує певна адміністрація (політична система) яка виконує деякі функції та слідує за дотриманням правил. Які правила, яка адміністрація, як слідує, які функції може виконувати - це все може варіюватися.

Однак деякі речі є сталими для всіх держав, і об'єднання не може вважатися державою (згідно існуючого консенсусу, щодо того що таке держава) якщо за відсутності цих ознак. А саме:

1. Наявність фізичних кордонів.
2. Наявність правової системи.
3. Наявність політичної системи, зокрема органів управління та адміністрування.
4. Наявність силового апарату для захисту кордонів.
5. Наявність репресивного апарату для забезпечення функціонування правової системи.
6. Недопустимість інших силових утворень, окрім державних.
7. Наявність складних інфраструктурних об'єктів за які відповідає політична система.
8. Легітимність - загальна суспільна згода, щодо існуючого порядку речей.

3 Податки

Очевидно, що забезпечення переліченого вище, зокрема органів політичного управління та адміністрування, а також інших функцій які може взяти на себе держава потребує ресурсів. Це означає, що деякі члени суспільства будуть виконувати функції держави, і таким чином випадають із продуктивного сектору. Тоді інші члени суспільства повинні їх утримувати. Для того, щоб така конструкція функціонувала абсолютно необхідною є легітимність держави - тобто загальна згода.

В сучасному розумінні держави (західному), держава існує задля блага всього населення, і плодами виконання державою своїх функцій користується все населення. Таким чином, утримання політичної системи та державного сектору є загальним благом, і формою перерозподілу продукту згенерованого суспільством. Отже функціонування держави можна розуміти наступним чином -

- Частина людей добровільно відмовляється від роботи у продуктивному секторі, і концентрується на виконанні суспільно-корисних робіт, "позичаючи" суспільству свою енергію та продукти своєї праці.

- Суспільство своєю чергою повинно "повернути борг". Цей процес можна "віртуально" організувати наступним чином. Люди, що працюють на державу можуть отримати певні боргові зобов'язання від суспільства -

зобов'язання того, що суспільство поверне їм витрачені зусилля. Отимавши ці боргові зобов'язання, люди що працюють на державу можуть обміняти ці зобов'язання на реальні продукти праці членів суспільства.

- Для того, щоб подібний обмін відбувався “справедливо” суспільним договором може бути закладено правило - кожен член суспільства повинен “принести” державі певну кількість таких зобов'язань (які держава потім знищить). Для того, щоб їх принести, їх треба десь узяти. А для цього, потрібно створити деякі продукти (додану вартість) і обміняти їх на такі державні “зобов'язання” (наприклад у тих, хто працює у державному секторі).

Такі зобов'язання і є державними грошима. Необхідність “повертати” їх державі є податком, і зумовлена суттю суспільного договору. Така необхідність створює попит на державні гроші, надає їм необхідної легітимності та обов'язковості їх прийняття як платіжного засобу.

Оскільки державними видатками опікується політична система, по підзвітності її всім членам суспільства є важливою складовою сучасних держав.

Отже, податки створюють попит на державні гроші, роблять їх необхідним платіжним засобом і є фундаментальною складовою держави. Невизнання податків, або неприйняття державних грошей до оплати фактично прирівнюється до невизнання держави, і тому суворо карається, бо інакше такі дії приведуть до розвалу держави, втрати суверенітету, і як правило, до суттєвого погіршення якості життя суспільства.

3.1 Вплив політичної системи на державні витрати та фін. сектор

Політичні системи можна класифікувати за багатьма різними ознаками. Нас цікавить класифікація, яка на пряму впливає на рівень державних витрат, а отже на рівень оподаткування і на всю фінансову систему.

Тому ми розрізнятимемо дві кардинально різних політичних системи - соціалізм (і його крайній прояв - комунізм) та лібералізм (або капіталізм, та його крайній прояв анархізм). Соціалізм вважається ідеологією лівого спрямування а капіталізм правого. Цікаво, що в США словом лібералізм якраз позначають соціалізм, а те, що ми називаємо лібералізмом у них називається консерватизмом :). Традиційно, до лівого політичного спектру тяжіє Демократична партія США а до правого Республікан-

ська.

Існує також багато проміжних форм, центризм, соціал-демократія і т.д.

В чому ж основна відмінність? За соціалістичними поглядами, держава бере на себе широкі функції на додачу до базових (якими є оборона кордонів, ухвалення законів, здійснення судочинства, підтримка громадського порядку та підтримка великої інфраструктури).

Соціалісти, вважають, що на додачу до базових функцій держава повинна забезпечувати пенсії, медичні послуги, освіту, страхування від безробіття, перенавчання, різноманітні субсидії та виплати. У крайній формі (комунізм), вважається, що держава повинна перебрати на себе всі функції, і повністю визначати життя людей від народження і до смерті. Зокрема за комунізму неможлива приватна власність, підприємництво та фактично не функціонує фінансова система, оскільки держава визначає хто скільки чого отримає.

Лібералізм, розглядає індивідуальну свободу як основу будь-якого суспільства. Оскільки держава передбачає відмову від певних свобод (наприклад стріляти у сусіда з рушниць від нудьги) то роль держави має бути мінімізована і обмежуватися лише мінімальними, базовими функціями. Все решту люди повинні забезпечити собі самі за допомогою вільного, відкритого, майже необмеженого і слабо регульованого ринку. У своїй крайній формі (анархізм) даний напрям передбачає повний демонтаж держави.

Обидві системи мають суттєві переваги і недоліки. Соціалізм передбачає значно м'якші та комфортніші умови, за яких людина яка зіткнулася з проблемами матиме сильну підтримку від держави для їх вирішення. Люди, що знатимуть, що їх пенсія гарантована, що їх діти зможуть отримати освіти і що в разі хвороби вони отримають медичну допомогу будуть працювати більш ефективно. Ну, принаймні в теорії. На практиці, соціалізм вимагає великих податків, придушує підприємницьку ініціативу, стимулює пасивність, інфантильність та безвідповідальність. Як правило соціалістичні країни споживають значно більше ніж виробляють і існують або за рахунок "проїдання" багатства накопиченого попередніми поколіннями, або за рахунок продажу сировини. Дуже часто, високі соціальні стандарти ведуть до ще вищих очікувань від населення, для забезпечення яких уряди змушені розв'язувати репресії або війни (якщо є така можливість).

Капіталізм є надзвичайно жорсткою соціальною системою у якій від-

повідальність за кожну дію кожної особи є величезною. Помилки, або просто життєві негаразди можуть стати фатальними, оскільки людина може опинитися без засобів для подальшого існування і потрапити в пастку бідності. З іншого боку, капіталізм стимулює інновації, конкуренцію та виробництво. Відкриті ринки є надзвичайно гнучкими, і здатними реагувати на мінливі запити навколишнього середовища і продукувати найкращі товари та послуги. Вважається, що при виникненні проблем ринок сам знайде форми їх вирішення. Наприклад - страхування від безробіття, накопичувальна пенсійна система, страхова медицина та інше.

Проблема полягає у тому, що подібна дихотомія є глибоко помилковою. Вільні ринки справді генерують високу додану вартість, а соціалістичні країни можуть пропонувати привабливі соціальні умови. Однак жодна з цих систем не є ні правильною ні неправильною. В багатьох ситуаціях ринки потребують регулювання та державного втручання. А передача деяких функцій (таких як освіта, медицина та пенсійна система) повністю у приватні руки є досить суперечливим рішенням. В той же час, глибоке регулювання та ручний перерозподіл багатства, що здійснюється в соціалістичних країнах також має згубні наслідки. Тому так важливо розуміти сутність економічних систем, їх зв'язок з фінансовими та політичними системами і вибудовувати політику відповідну до обставин.

3.2 Основні поняття.

Означення Податки — це встановлені вищим органом законодавчої влади обов'язкові платежі, які сплачують фізичні та юридичні особи до бюджету у розмірах і у терміни, передбачених законодавством.

Функції податків

Фіскальна функція — є найважливішою, оскільки згідно з цією функцією податки виконують своє головне призначення — наповнення доходної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства. Основна ознака цієї функції — її стабільність, що дозволяє формувати надходження податків до бюджету на постійній, стабільній засаді.

Регулююча функція — виявляється в наданні пільг з оподаткування окремим галузям та виробникам, враховуючи їхні перспективи, діяльність, рівень прибутковості та інше.

Розподільча функція — своєрідне відображення фіскальної функції — наповнити скарбницю держави, щоб потім розподілити одержані кошти. Ця функція дуже щільно переплітається з регулюючою; наприклад, через непрямі податки створюються умови для перерозподілу коштів одних платників іншим (акцизи).

Стимулююча функція — створює орієнтири для розвитку або згорання виробництва, діяльності. Як і регулююча, ця функція може бути пов'язана із застосуванням пільг, зміною об'єкта оподаткування, зменшенням бази оподаткування.

Контрольна функція — забезпечує нагляд та контроль за своєчасністю, повнотою сплати податків платниками в Україні.

Означення. Суб'єкт оподаткування — юридична або фізична особа, яка зобов'язана згідно з чинним законодавством сплачувати відповідні податки або платежі.

Доцільно провести чітке розмежування у чинному фіскально-бюджетному законодавстві між визначенням категорії «платник» податку з поняттям «суб'єкт» оподаткування, які значною мірою ототожнюються, конкретизувавши їх в податковому законодавстві:

платник податку — юридична чи фізична особа, яка володіє певним майном або отримує відповідні доходи і безпосередньо зобов'язана сплачувати податки до бюджетів різних рівнів. Платник здебільшого є транзитною, посередницькою ланкою під час проходження доходів. Він не стільки сплачує податки до бюджету, скільки перераховує туди частину отриманих коштів від покупця;

суб'єкт оподаткування — один із учасників податкового процесу, який в межах своєї компетенції здійснює певні податкові процедури: держава в особі парламенту приймає податкові закони з питань оподаткування; органи податкової служби впроваджують це законодавство у фіскальну практику; платники податків виконують покладені на них податкові зобов'язання;

носій податку — кінцевий споживач матеріальних благ; особа, яка виступила реальним платником нагромаджених на всіх стадіях товаро-просування податків.

Об'єкт оподаткування — обігові кошти з продажу продукції, товарів, робіт і надання послуг.

Податкова ставка — розмір податку на одиницю оподаткування, встановлений в законодавчому порядку.

В залежності від методів встановлення розрізняють:

універсальні ставки
диференційовані ставки

За методом побудови:
абсолютні — вказана сума
відносні — у % (постійні, прогресивні, регресивні)

Одиниця оподаткування — одиниця виміру об'єкта господарювання.

Податковий період — період часу, за який відбувається сплата податку

Податкова система — сукупність податків і зборів, механізмів і способів розрахунку та сплати, а також суб'єктів податкової роботи, які забезпечують адміністрування і надходження податків і зборів до бюджету та інших державних цільових фондів. Система оподаткування — система форм і методів стягнення різних форм податків з юридичних та фізичних осіб

Види податків

Податки поділяють на такі види: **непрямі** — податки на товари й послуги, установлені центральними й місцевими органами влади у вигляді надбавок до ціни товарів або тарифу на послуги й не залежні від доходів платників податків. Виробники й продавці виступають у ролі збирачів непрямих податків, уповноважених на те державою, а покупець стає платником непрямого податку. Найпоширеніші непрямі податки у вигляді акцизів, податку із продажів, мит, митних зборів.

прямі — податок, що стягується безпосередньо з доходів і майна платника податків. До прямих податків належать прибутковий податок з фізичних осіб, податок на прибуток, податок на майно. місцеві податки та збори.

За об'єктом:
на доходи
на споживання
на майно

За рівнем державних структур, що встановлюють податок:
загальнодержавні

місцеві

Залежно від напрямку використання:
загальні
цільові

Найпоширеніші зразки

Акциз — непрямий податок на товари або послуги. Акциз включається в ціну товару й вилучається в державний і місцевий бюджети.

Мито — податок, що стягується державою із транспортованих через національну границю товарів за ставками, передбаченим митним тарифом. За об'єктом обкладання розрізняють ввізні, вивізні й транзитні мита.

За методом обчислення (стягування) розрізняють адвалорні, специфічні й комбіновані мита. За принципом обмеження розрізняють спеціальне, антидемпінгове і компенсаційне мито. За терміном застосування мито може бути постійним, змінним та сезонним. За принципом заохочення — преференційним, пільговим та загальним (повним).

Податок на додану вартість — податок, що стягується з підприємств, на суму приросту вартості на даному підприємстві, обчислювану у вигляді різниці між виторгом від реалізації товарів і послуг і сумою на сировину, матеріали, напівфабрикати, отримані від інших виробників. Ряд товарів, послуг, видів діяльності частково або повністю звільняється від податку на додану вартість.

Сутність ПДВ в тому, що він є частиною створеної вартості, яку стягують з покупців усіх видів товарів та послуг. Платники: юридичні та фізичні особи, які здійснюють від свого імені виробничу або іншу підприємницьку діяльність на території України залежно від форм власності.

Розрахунок бази оподаткування = собівартість + прибуток + податки і збори
База оподаткування при ввезенні придбаних іноземних товарів = митна вартість + транспортні витрати + страхування + інші витрати.

Податкове зобов'язання платника податку — загальний ПДВ, що нарахована платником податків і включена до робіт, послуг, які надаються у звітному періоді. Податковий кредит — сума податку на додану вартість, що сплачена платником податку у звітному періоді, у зв'язку з придбанням товарів, вартість яких належить до валових витрат виро-

бництва і основних фондів чи нематеріальних активів, що підлягають амортизації.